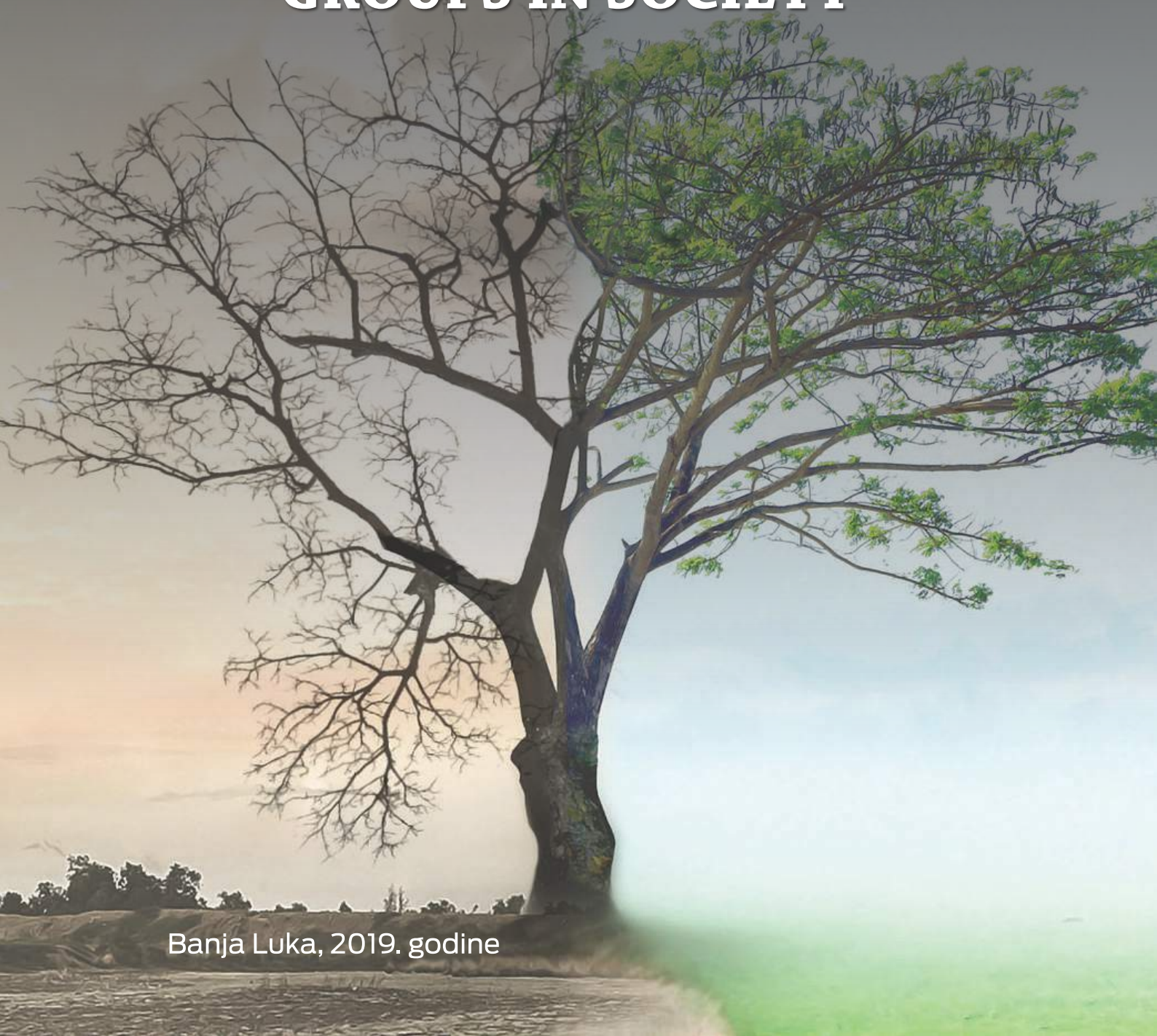

POLOŽAJ MARGINALIZOVANIH GRUPA U DRUŠTVU

ZBORNİK RADOVA

POSITION OF MARGINALIZED GROUPS IN SOCIETY

Banja Luka, 2019. godine

**ČETVRTA MEĐUNARODNA NAUČNA KONFERENCIJA
DRUŠTVENE DEVIJACIJE**

**POLOŽAJ MARGINALIZOVANIH GRUPA U DRUŠTVU
ZBORNIK RADOVA
THE POSITION OF MARGINALIZED GROUPS IN SOCIETY**

Banja Luka, 2019. godine

Izdavač:

**Centar modernih znanja, Banja Luka
Resursni centar za specijalnu edukaciju, Beograd**

**Glavni i odgovorni urednik:
Prof.dr Nebojša Macanović**

Urednici:

**Prof. dr Jagoda Petrović
*Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Banjoj Luci***

**Prof.dr Goran Jovanić
*Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerzitet u Beogradu***

Naučni odbor:

Akademik prof.dr Miodrag Simović (Banja Luka–BiH), prof.dr Vanda Hajkova (Prague-Czech Republic), prof.dr Milenko Kundačina (Mostar-BiH), prof.dr Aleksandar Jugović (Beograd – Srbija), prof.dr Jasminka Zloković (Rijeka-Hrvatska), prof.dr David Ferenc (Pécs-Hungary), prof.dr Velimir Rakočević (Podgorica – Crna Gora), prof.dr Snežana Mojsoska (Skopje-Makedonija), prof.dr Oliver Bačanović (Skopje-Makedonija), prof.dr Dragana Bašić (Banja Luka-BiH), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), prof.dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija), prof.dr Goran Bašić (Växjö-Švedska), doc.dr Nada Šakotić (Nikšić-Crna Gora), doc.dr Andreja Hočevar (Ljubljana-Slovenija).

Recezentски odbor:

Prof.dr Jagoda Petrović (Banja Luka-BiH), prof.dr Refik Čatić (Zenica-BiH), prof.dr Vladimir Stojanović (Banja Luka-BiH), prof.dr Tatjana Gerginova (Skopje-Makedonija), doc.dr Mirjana Đorđević (Beograd-Srbija), prof.dr Vanda Hajkova (Prague-Czech Republic), prof.dr Petar Rajčević (K. Mitrovica-Srbija), prof.dr Veselin Mićanović (Nikšić-Crna Gora), prof.dr Goran Bašić (Växjö-Švedska), doc.dr Nada Šakotić (Nikšić-Crna Gora), doc.dr Andreja Hočevar (Ljubljana-Slovenija), doc.dr Nikolina Grbić-Pavlović (Banja Luka-BiH), prof.dr Husein Ljeljak (Mostar-BiH), doc.dr Slobodan Simić (Banja Luka-BiH), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), prof.dr Muhamed Omerović (Tuzla-BiH), prof.dr Dragana Bašić (Banja Luka-BiH), doc.dr Kristina Bobrek Macanović (Banja Luka – BiH), prof.dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija), doc.dr Vildana Pleh (Sarajevo- BiH), prof.dr Jasminka Zloković (Rijeka-Hrvatska), prof.dr Gordan Radić (Mostar – BiH), prof.dr Nebojša Macanović (Banja Luka-BiH).

**Lektor i korektor:
Kristina Bobrek Macanović**

**Tehnička priprema:
Danijel Jović**

**Štampa:
Markos**

**Za štampariju:
Igor Jakovljević**

**Tiraž:
200**

SPECIFIČNOSTI SLIKE O SEBI ADOLESCENATA NA SMEŠTAJU U USTANOVAMA SOCIJALNE ZAŠTITE

Marija Stojanović, asistent¹⁹⁰

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija

Dr Vesna Žunić-Pavlović, redovni profesor¹⁹¹

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija

Apstrakt: *Slika o sebi, kao jedan od značajnijih psiholoških konstrukata, utiče na celokupni razvoj i ponašanje pojedinca od ranog detinjstva. Oblikovanje ovog jedinstvenog psihološkog entiteta determinisano je interakcijama sa tzv. značajnim drugim osobama, prvenstveno roditeljima, kao primarnim agensima socijalizacije. Imajući u vidu da adolescenti na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite potiču, uglavnom, iz disfunkcionalnih porodica opravdano je pretpostaviti da će ispoljavati određene specifičnosti u pravcu formiranja slike o sebi. Stoga, osnovni cilj istraživanja je utvrđivanje razlika u percepciji i ocenjivanju sebe između adolescenata na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite i adolescenata iz opšte populacije. Uzorak čini 45 adolescenata na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite i 327 adolescenata iz opšte populacije, uzrasta 12-18 godina, oba pola. Za procenu slike o sebi primenjena je Pirs-Harisova skala self-koncepta za decu (Piers-Harris & Herzberg, 2002). Rezultati ukazuju da adolescenti na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite imaju niže skorove na svim skalama i niži ukupan skor u odnosu na njihove vršnjake iz opšte populacije. Statistički značajne razlike zabeležene su za skorove na skalama Prilagođenost ponašanja ($t = 2,11$; $df = 370$; $p < 0,05$) i Sreća i zadovoljstvo ($t = 3,89$; $df = 370$; $p < 0,01$), kao i za Ukupan skor ($t = 2,81$; $df = 370$; $p < 0,05$). Dobijeni nalazi impliciraju potrebu za sprovođenjem dodatnih programa i radionica u ustanovama socijalne zaštite, u cilju unapređivanja i poboljšanja slike o sebi.*

Cljučne reči: *slika o sebi, ocenjivanje sebe, Pirs-Harisova skala self-koncepta za decu.*

Uvod

Slika o sebi utiče na celokupan razvoj i ponašanje pojedinca od ranog detinjstva. Stoga je veliko interesovanje autora iz različitih oblasti u potpunosti opravdano. U literaturi se koriste različiti termini za označavanje ovog psihološkog konstrukta, kao što su samopoštovanje, samopoimanje, pojam o sebi, self-koncept, samovrednovanje, samopercepcija, svest o sebi itd. Navedene termine pojedini autori koriste kao sinonime, dok drugi ističu razliku među njima. U ovom radu će se koristiti termin slika o sebi, čak i onda kada su autori u svojim originalnim radovima koristili druge sinonimne termine.

Slika o sebi obuhvata sveukupnost doživljaja sebe i svog identiteta u različitim aspektima života, kao i doživljaj vlastite vrednosti (Majdak i Kamenov, 2009). Pre svega, ona se shvata kao kognitivna i emocionalna spoznaja samoga sebe, što uključuje poznavanje stavova i osećaja koje adolescent ima o vlastitom iskustvu, kao i način na koji tumači i organizuje svoje postojanje (Laghi, Crea, Guerrieri & Baiocco, 2006). Predstavlja jedno od najvažnijih područja ličnog i socijalnog razvoja, zbog čega je često nezaobilazan pojam u psihologiji ličnosti, bilo da se radi o teorijskim razmatranjima ili praktičnom radu s pojedincem (Lebedina-Manzoni i Lotar, 2011). Krnetić (2006) navodi da slika o sebi sadrži tri komponente, to su: kognitivna komponenta (odgovor na pitanje *Kakva*

¹⁹⁰ E-mail: s.marija1994@gmail.com

¹⁹¹ E.mail: vzunicpavlovic@gmail.com

sam ja osoba?), afektivna komponenta (stepen pozitivnosti ili negativnosti koji se vezuje za deskriptivne elemente) i evaluativna komponenta (pridavanje sebi određenog nivoa vrednosti). Kao višedimenzionalni konstrukt, slika o sebi podrazumeva različite vidove rasta i razvoja osobe. Takav pristup je veoma značajan sa aspekta kreiranja jasnih intervencija za unapređivanje pojedinačnih dimenzija slike o sebi i celokupne samoprocene, kao i razvijanja punih ličnih potencijala, a samim tim omogućava i prevenciju različitih negativnih razvojnih ishoda povezanih sa lošom i nepovoljnom slikom o sebi.

Nalazi istraživanja pokazuju da je pozitivna slika o sebi veoma važna za mentalno zdravlje i za pozitivan razvoj u periodu adolescencije, jer predstavlja zaštitni faktor kada je reč o javljanju problema u ponašanju (Ybrandt, 2008). U prilog značaju slike o sebi govore nalazi različitih istraživanja u kojima je utvrđena povezanost slike o sebi sa nizom nepovoljnih razvojnih ishoda, kao što su školski neuspeh (Grozdek, Kuterovac-Jagodić i Zarevski, 2007), strah od škole i izloženost nasilju (Brajša-Žganec, Kotrla-Topić i Raboteg-Šarić, 2009), podložnost uticaju vršnjaka (Forko i Lotar, 2012), introvertnost i usamljenost (Jurkin, Nekić i Uzelac, 2016), postojanje predrasuda (Major, Quinton & Schmader, 2002), neadaptivni perfekcionizam (Stroeber & Otto, 2006), anksiozni poremećaji (Buljan-Flander, Štimac i Ćorić-Špoljar, 2013), depresivni poremećaji (Jeremić, Todorović & Vidanović, 2006), poremećaji ishrane (Pokrajac-Bulian, 2000), antisocijalno ponašanje (Cicović-Maslovar, 2015). Još uvek nije sasvim jasno utvrđeno kako nastaje slika o sebi, ali je sigurno da se razvija tokom života. Kako dete raste, spoznaja koju ima o sebi postaje apstraktnija, složenija i kvalitativno drugačija. Međutim, novija istraživanja bihevioralne genetike naglašavaju da se deo razlika u slici o sebi može objasniti genetskim faktorima (Robins, Donnellan, Widman & Conger, 2010), odnosno da su genetski uslovljene individualne razlike povezane sa načinom na koji osoba opaža svoju okolinu, kao i sa načinom na koji osobu percipiraju značajni drugi.

Slika o sebi je i socijalna konstrukcija, što znači da se ona razvija u toku interakcija sa drugima u socijalnoj sredini i da zavisi od socijalnog konteksta. Nezadovoljenje potrebe za prihvatanjem, podrškom, poštovanjem, toplinom iz okoline, negativno utiče na razvoj slike o sebi (Brajša-Žganec, Franc i Raboteg-Šarić, 2000). Što je taj nesklad veći, utoliko se razvoj slike o sebi kreće u negativnijem smeru. Razvoj slike o sebi se odvija pod uticajem kompleksnih interakcija između razvoja kognitivnih kapaciteta i socijalnog iskustva, naročito interakcija za tzv. značajnim drugima (Opačić, 1995). Porodica kao najznačajnija biopsihosocijalna zajednica i kao primarni agens socijalizacije u najvećoj meri utiče na formiranje ličnosti deteta, samim tim i na formiranje slike o sebi. Porodični odnosi i posebno kvalitet emotivnih odnosa, podrška, interesovanje za probleme adolescenta, ohrabrivanje i očekivanja roditelja, stilovi vaspitanja, sistematičnost kažnjavanja i nagrađivanja utiču na usmerenost i svesnost adolescenta o sebi, pozitivno samovrednovanje i razvoj pozitivne slike o sebi (Krstić, 2008). Dakle, roditelji su se pokazali kao krucijalni faktor u razvoju slike o sebi kod dece. Informacije koje adolescent dobija o sebi od značajnih osoba iz svog okruženja, predstavljaju osnovni izvor spoznavanja sebe. Dete od odraslih, posredno ili neposredno, dobija podatke o sebi i prve odgovore na pitanja *Ko sam ja?* i *Šta ja mogu?*. Na temelju povratnih informacija, razvija se predstava o sebi.

Poremećeni porodični odnosi su jedan od najznačajnijih rizičnih faktora, kako u pogledu razvoja celokupne ličnosti deteta, tako i u pogledu razvoja slike o sebi. Ukoliko uzmemo u obzir rezultate istraživanja koji govore o značaju porodice sa zdravim interpersonalnim interakcijama za celokupan psihofizički razvoj deteta, možemo pretpostaviti da se razvoj slike o sebi razlikuje kod adolescenata na institucionalnom smeštaju. Oni uglavnom potiču iz porodica sa poremećenim odnosima i narušenom porodičnom atmosferom, nepotpunih porodica, porodica sa poremećenim vrednostima i neadekvatnim roditeljskim staranjem. Takođe, veliki broj ovih adolescenata od ranog detinjstva iz različitih razloga ostaje bez roditelja, pa svoje sklonište pronalaze u posebno namenjenim ustanovama za decu bez roditeljskog staranja, u kojima ne mogu dobiti svu neophodnu ljubav, podršku i pažnju, kao i stimulacije za razvoj svih potencijala i sposobnosti, bez obzira na sav trud koji stručnjaci zaposleni u ovim ustanovama ulažu. To su svakako faktori koji nepovoljno utiču na samopercepciju i formiranje pozitivnog mišljenja o sebi i svojim osobinama. Cilj ovog rada je utvrđivanje razlika u percepciji i ocenjivanju sebe između adolescenata na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite i adolescenata iz opšte populacije.

Metod rada

Uzorak

Uzorak čini 372 adolescenata oba pola, uzrasta 12-18 godina. Prvi poduzorak čini 45 korisnika na smeštaju u Prihvatilištu za decu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine Beograd i tri doma za decu bez roditeljskog staranja na teritoriji grada Beograda (68,9% muškog i 31,1% ženskog pola, uzrast AS = 15,58; SD = 1,80). Drugi poduzorak čini 327 učenika dve osnovne i dve srednje škole (52,6% muškog i 47,4% ženskog pola, uzrast AS = 14,82; SD = 1,28).

Procedure i instrumenti

Nakon dobijanja dozvole od rukovodilaca ustanova i informisanog pristanka od ispitanika, podaci su prikupljeni anketiranjem adolescenata. Učestvovanje adolescenata u istraživanju bilo je anonimno. Za prikupljanje osnovnih podataka primenjen je upitnik o sociodemografskim karakteristikama koji je posebno napravljen za potrebe ovog istraživanja. Za procenu slike o sebi korišćena je Pirs-Harisova skala self-koncepta za decu (Piers-Harris & Herzberg, 2002), namenjena deci i adolescentima uzrasta od sedam do 18 godina. Skala sadrži 60 opisnih rečenica na koje ispitanici odgovaraju sa *Da* ili *Ne*. Skala je podeljena u šest podskala: *Prilagođenost ponašanja*, *Intelektualni i školski status*, *Fizički izgled i osobine*, *Oslobodenost od anksioznosti*, *Popularnost* i *Sreća i zadovoljstvo*. Ukupan skor se izračunava na osnovu ukupnog broja potvrđnih odgovora u upitniku i predstavlja meru ukupnog self-koncepta. Sirovi skorovi podskala dobijaju se sabiranjem svih potvrđnih odgovora na pitanje iz te podskale. Na nivou celokupne skale registrovana je dobra pouzdanost ($\alpha = 0,86$).

Obrada podataka

Podaci su obrađeni u programskom paketu SPSS. Korišćene su mere deskriptivne statistike (minimum, maksimum, aritmetička sredina, standardna devijacija) i mere za proveru značajnosti razlika među grupama (t-test za nezavisne uzorke), uz utvrđivanje pouzdanosti skale (Kronbah-alfa koeficijent pouzdanosti).

Rezultati

U *Tabeli 1* prikazana je deskriptivna statistika skorova na Pirs-Harisovoj skali self-koncepta za decu za celokupni uzorak.

Tabela 1 – Skorovi na Pirs-Harisovoj skali self-koncepta za decu za ceo uzorak

Skale	N	Minimum	Maksimum	AS	SD
Prilagođenost ponašanja	372	0	14	10,33	3,02
Intelektualni i školski status	372	1	16	10,16	3,19
Fizički izgled i osobine	372	0	11	7,37	2,65
Oslobodenost od anksioznosti	372	1	14	9,84	3,03
Popularnost	372	1	17	8,35	2,46
Sreća i zadovoljstvo	372	0	10	8,31	1,96
Ukupan skor	372	6	59	41,70	8,69

U *Tabeli 2* prikazani su rezultati o razlikama u skorovima na podskalama i ukupnom skoru Pirs-Harisove skale self-koncepta za decu između adolescenata na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite i njihovih vršnjaka tipičnog razvoja.

Statistički značajne razlike između poduzoraka zabeležene su za skorove na podskalama *Prilagođenost ponašanja* ($t = 2,11$; $df = 370$; $p < 0,05$) i *Sreća i zadovoljstvo* ($t = 3,89$; $df = 370$; $p < 0,01$), kao i za *Ukupan skor* ($t = 2,81$; $df = 370$; $p < 0,05$). Na ostalim podskalama, *Intelektualni i školski status*, *Fizički izgled i osobine*, *Oslobođenost od anksioznosti* i *Popularnost*, adolescenti na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite imaju niže skorove u odnosu na adolescente iz opšte populacije, ali te razlike nisu statistički značajne.

Tabela 2 – Razlike između poduzoraka u skorovima na Pirs-Harisovoj skali self-koncepta za decu

Skale	Grupa	N	AS	SD	t	df	p
Prilagođenost ponašanja	Opšta	327	10,45	2,96	2,11	370	0,04
	Na smeštaju	45	9,44	3,36			
Intelektualni i školski status	Opšta	327	10,27	3,16	1,86	370	0,06
	Na smeštaju	45	9,33	3,29			
Fizički izgled i osobine	Opšta	327	7,45	2,63	1,49	370	0,14
	Na smeštaju	45	6,82	2,77			
Oslobođenost od anksioznosti	Opšta	327	9,90	3,03	0,98	370	0,33
	Na smeštaju	45	9,42	3,08			
Popularnost	Opšta	327	8,41	2,47	1,23	370	0,22
	Na smeštaju	45	7,93	2,31			
Sreća i zadovoljstvo	Opšta	327	8,46	1,84	3,90	370	0,00
	Na smeštaju	45	7,27	2,48			
Ukupan skor	Opšta	327	42,17	8,54	2,80	370	0,01
	Na smeštaju	45	38,33	9,13			

Diskusija

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da između adolescenata na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite i njihovih vršnjaka iz opšte populacije postoje značajne razlike u skorovima na Pirs-Harisovoj skali self-koncepta za decu, koje idu u pravcu negativnije slike o sebi kod adolescenata na institucionalnom tretmanu. Otkrivene su značajne razlike u *Ukupnom skor* koje sugerišu da adolescenti na institucionalnom smeštaju sumnjaju u vlastitu vrednost i negativno ocenjuju sebe u više oblasti funkcionisanja, da ocenjuju sebe kao manje talentovane ili kompetentne u odnosu na vršnjake, da im nedostaje samopouzdanje i da se lako obeshrabre u nastojanju da ostvare neki cilj. Značajne razlike u skorovima ispitanika na podskali *Prilagođenost ponašanja* ukazuju na to da su adolescenti smešteni u ustanove socijalne zaštite svesni da imaju probleme u ponašanju i da percipiraju sebe kao osobu koja prouzrokuje nevolje i nije sposobna da udovolji standardima koje postavljaju roditelji i nastavnici. Između dva poduzorka postoje značajne razlike i u skorovima na podskali *Sreća i zadovoljstvo* koje upućuju na zaključak da su adolescenti na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite manje srećni i zadovoljni sobom i vlastitom životnom situacijom. Mada razlike u skorovima na ostalim podskalama nisu statistički značajne, važno je napomenuti da kod adolescenata na institucionalnom smeštaju postoji tendencija da negativnije ocenjuju vlastite intelektualne sposobnosti, fizički izgled, emocionalni status i popularnost u vršnjačkoj grupi.

Dobijeni rezultati su u skladu sa prethodnim istraživanjima u kojima je takođe pronađeno da adolescenti koji su obuhvaćeni sistemom socijalne zaštite ili sistemom pravosuđa imaju negativniju sliku o sebi u odnosu na adolescente iz opšte populacije (Ajduković, Rajhvajn-Bulat i Sladović-Franz, 2008; Majdak i Kamenov, 2009; Jeremić i sar., 2006). Rezultati ovog i drugih sličnih istraživanja

moгу se diskutovati u kontekstu negativnih efekata institucionalizacije i disfunkcionalnih porodičnih odnosa, budući da su to faktori koji u znatnoj meri utiču na formiranje ličnosti, a time i na sliku o sebi. Smatra se da život u ustanovi socijalne zaštite nepovoljno utiče na formiranje slike o sebi. Prethodna istraživanja pokazuju da kod dece koja odrastaju u dečjim domovima postoje znatno veći razvojni rizici nego kod dece koja odrastaju u biološkoj ili hraniteljskoj porodici (Ajduković i sar., 2008). Ovi nalazi govore o važnosti uslova života u institucijama za celokupan psihofizički razvoj, koji, moramo priznati, nisu na zavidnom nivou. Pored toga, institucionalizacija povlači za sobom etiketiranje i stigmatizaciju od strane socijalne sredine. Suočavanje sa različitim oblicima diskriminacije i predrasudama kod stigmatizovane osobe dovodi do pada samopoštovanja i samopouzdanja, odnosno negativnije slike o sebi (Majdak i Kamenov, 2009). Kada socijalna sredina, a pogotovo značajne osobe, stalno reflektuju negativan feedback u pogledu kompetencija, osobina ili sposobnosti adolescenta, dolazi do internalizovanja negativnih stavova koje drugi imaju i stapanja sa etiketom.

Deca i adolescenti na institucionalnom smeštaju imaju slabo razvijene socijalne veštine i malo prijatelja, potiču iz nepotpunih porodica i ne dobijaju dovoljno pažnje i podrške odraslih (Sladović-Franz, 2003, prema Ajduković i sar., 2008). Odrastanje deteta uz jednog roditelja nosi rizik razvojnih i životnih problema. Rizik odrastanja u nepotpunoj porodici dodatno se pojačava u periodu adolescencije, popularno nazvanom periodom *bura i oluja*, od čijeg *srećnog ili nesrećnog* ishoda umnogome zavisi budućnost pojedinca (Jakšić, 2004). Odrastanje u nepotpunoj porodici može biti uzrokovano različitim okolnostima, a na dete i njegov razvoj najnepovoljnije utiče razvod roditelja, odnosno konflikti koji se odvijaju pre, tokom i nakon razvoda. Jedan od najkonzistentnijih rezultata ispitivanja kratkoročnih posledica razvoda braka za decu je njihova loša slika o sebi (Lacković-Grgin, 2000, prema Buljan-Flander i sar., 2013). Već od najranijeg doba deca su svesna emocionalne klime u porodici i mogu osetiti tugu, uznemirenost i nezadovoljstvo, osećanja koja prate narušene partnerske i porodične odnose (Buljan-Flander i sar., 2013). Deca iz nepotpunih porodica imaju niže intelektualne sposobnosti, teškoće u emocionalnom razvoju, povećanu kritičnost i sumnjičavost prema ljudima, smanjenu želju za novinama, aktivnošću i promenama, veću bojažljivost i nesigurnost, smanjenu društvenost i otvorenost, kao i pretežnu usmerenost ka sebi i svom svetu i istovremenom udaljavanju od drugih. Sve su to karakteristike koje, neposredno ili posredno, pogoduju razvoju negativnije slike o sebi. Roditelji su i najraniji modeli koji služe za oblikovanje mišljenja i ponašanja dece. Od ranog detinjstva odvija se proces poistovećivanja sa roditeljima, a to predstavlja značajan deo traženja, formiranja i učvršćivanja identiteta i slike o sebi (Jeremić i sar., 2006).

Empirijski je potvrđeno da atmosfera u roditeljskom domu i roditeljski stil čine ključne faktore razvoja slike i sebi. Kada se govori o roditeljstvu, imaju se u vidu dve njegove dimenzije, to su emocionalnost i kontrola. Emocionalnost se definiše kao dimenzija roditeljskog ponašanja koja se odnosi na emocije prisutne u interakciji sa detetom, a koje se protežu od ljubavi, privrženosti i brige na jednoj strani kontinuuma do odbacivanja, emocionalne hladnoće, nezainteresovanosti i neprijateljstva, na drugoj strani (Buljan-Flander, Dugić i Handabaka, 2015). Postoje dve vrste kontrole, to su: psihološka i bihevioralna. Psihološka kontrola se definiše kao negativan oblik kontrole detetovog ponašanja i odnosi se na kontrolisanje detetovog psihološkog sveta i ne pogoduje razvoju detetove individuacije, dok bihevioralna kontrola uključuje niz roditeljskih postupaka, kao što su postavljanje pravila ponašanja i nadgledanje (Burić, Macuka, Sorić i Vulić-Prtorić, 2008). Istraživanja sa naših prostora pokazuju da je emocionalna toplina u pozitivnoj vezi sa slikom o sebi, dok je kontrola od strane roditelja, naročito od strane oca, u negativnoj korelaciji sa slikom o sebi. Psihološka kontrola majke takođe se pokazala značajnim negativnim prediktorom u objašnjenju detetove slike o sebi (Burić i sar., 2008). Ovaj nalaz se objašnjava činjenicom da nizak nivo kontrole doprinosi razvoju pozitivne slike o sebi jer podrazumeva poruku o poverenju da adolescenti imaju kapaciteta da sami upravljaju svojim životom (Jaređić, Krstić i Stanojević, 2012). Kombinacijom ove dve dimenzije možemo razlikovati četiri stila roditeljstva: autoritarni, permisivni, indiferentni i autoritativni stil. Indiferentno ponašanje roditelja ima najnepovoljniji uticaj na sliku o sebi, dok su otvorena komunikacija između dece i roditelja u porodici, demokratsko odlučivanje i podržavanje emocionalne ekspresije uslovi u kojima se neguje pozitivna slika o sebi (Todorović, 2004). Usled nedostatka pažnje, podrške, topline, podsticaja, pozitivnih kritika razvoj slike o sebi se kreće u negativnom smeru. Urbanc (2000) u svom istraživanju pronalazi da očeve pritužbe, neljubazan način obraćanja i upućivanje grubih reči, upoređivanje sa drugima na štetu deteta, grdnje i nestrpljenje, kao i zaboravljanje onoga što je bitno za dete utiče na formiranje negativne slike o sebi. Takođe,

indiferentan odnos oca prema detetu pogoduje razvoju negativne slike o sebi. Zanemarujući roditeljski stav, bez pozitivnog potkrepljenja, ali i bez zahteva, uspostavljenih pravila i granica u odnosu na adolescenta, je povezan sa lošijom slikom o sebi, uz osećanje bespomoćnosti i pasivnosti (Čiček, 1995, prema Urbanc, 2000). Rezultati istraživanja pokazuju da su deca koja doživljavaju odbacivanje od strane roditelja značajno anksioznija, depresivnija i imaju značajno lošiju sliku o sebi u odnosu na decu koja doživljavaju prihvatanje, manje koriste strategije rešavanja problema, kognitivno restrukturiranje i manje se u stresnim situacijama oslanjaju na podršku porodice (Vulić-Prtorić, 2004).

Zaključak

Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da adolescenti na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite imaju negativniju sliku o sebi u odnosu na njihove vršnjake iz opšte populacije. Zbog velikog značaja slike o sebi za celokupan razvoj, potrebno je raditi na negovanju i podsticanju razvoja pozitivne slike o sebi. U formiranju slike o sebi važnu ulogu imaju roditelji, ali i tzv. značajni drugi, odnosno vaspitači, nastavnici, vršnjaci i dr., pogotovo kod adolescenata koji žive u ustanovama socijalne zaštite. Značajni drugi mogu doprineti razvoju i negovanju pozitivne slike o sebi uspostavljanjem odnosa punog ljubavi, razumevanja, saradnje i poverenja, upućivanjem pohvala i pozitivnih kritika, kao i pravovremenim reagovanjem koje je prilagođeno adolescentu i usmereno na konkretno ponašanje, a ne na njegovu ličnost i ponašanje uopšte. Pored svakodnevne primene navedenih preporuka, potrebno je organizovati aktivnosti koje će omogućiti adolescentu da bolje upozna sebe i da stekne bolji uvid u vlastite sposobnosti i veštine. Poznavanje sebe je ključno za razvoj slike o sebi, jer se pozitivne osobine ne mogu razvijati ukoliko ih osoba nije svesna. Promenom negativne slike o sebi može se uticati na percepcije vlastitih mogućnosti i potencijala, prilika i viziju o budućnosti adolescenata iz ustanova socijalne zaštite. Navedene preporuke posebno se odnose na stručne radnike u ustanovama socijalne zaštite koji imaju ulogu značajnih drugih u životu institucionalizovanih adolescenata.

Literatura

- Ajduković, M., Rajhvajn-Bulat, L., i Sladović-Franz, B. (2008). Agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(2), 185-213.
- Brajša-Žganec, A., Franc, R., i Raboteg-Šarić, Z. (2000). Dimenzije samopoimanja djece u odnosu na opaženu socijalnu podršku iz različitih izvora. *Društvena istraživanja*, 9(5-6), 897-912.
- Brajša-Žganec, A., Kotrla-Topić, M., i Raboteg-Šarić, Z. (2009). Povezanost individualnih karakteristika učenika sa strahom od škole i izloženosti nasilju od strane vršnjaka u školskom okruženju. *Društvena istraživanja*, 18(4-5), 717-738.
- Buljan-Flander, G., Ćorić-Špoljar, R., i Štimac, D. (2013). Podrška obitelji i prijatelja kao čimbenik prilagodbe djeteta na razvod roditelja. *Klinička psihologija*, 6(1-2), 63-77.
- Buljan-Flander, G., Dugić, S., i Handabaka, I. (2015). Odnos elektroničkog nasilja, samopoštovanja i roditeljskih čimbenika kod adolescenata. *Klinička psihologija*, 8(2), 167-180.
- Burić, I., Macuka, I., Sorić, I., i Vulić-Prtorić, A. (2008). Samopoštovanje u ranoj adolescenciji: važnost uloge roditeljskoga ponašanja i školskoga dostignuća. *Društvena istraživanja*, 17(4-5), 887-906.
- Cicović-Maslovar, J. (2015). *Uloga porodičnog funkcionisanja i samopoimanja u predikciji antisocijalnog ponašanja u adolescenciji*. (Doktorska disertacija). Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Forko, M., i Lotar, M. (2012). Izlaganje adolescenata riziku na nagovor vršnjaka – važnost percepcije sebe i drugih. *Kriminologija i socijalna integracija*, 20(1), 35-47.
- Grozdek, M., Kuterovac-Jagodić, G., i Zarevski, P. (2007). Samopoimanje srednjoškolaca različitog školskog uspjeha. *Suvremena psihologija*, 10(1), 37-53.
- Jakšić, J. (2004). Razlike u intelektualnom, emocionalnom i socijalnom razvoju adolescenta iz potpunih i nepotpunih porodica. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 34, 187-199.

- Jaređić, B., Krstić, M., i Stanojević, D. (2012). Povezanost između stilova roditeljstva i samopoštovanja, samoefikasnosti i zadovoljstva životom kod adolescenata. *Socijalizacija u uslovima društvene krize*, 34-51.
- Jeremić, V., Todorović, J., i Vidanović, S. (2006). Depresivnost i predstava o sebi adolescenata bez roditeljskog staranja. *Godišnjak za psihologiju*, 4(4-5), 173-188.
- Jurkin, M., Nekić, M., i Uzelac, E. (2016). Uloga samopoštovanja i vršnjačkog pritiska u objašnjenju usamljenosti adolescenata. *Acta Iardetina*, 13(1), 41-63.
- Krnetić, I. (2006). Odnos samopoštovanja i bezuslovnog prihvatanja sebe. *Radovi Filozofskog fakulteta*, Odsjek za psihologiju u Banjoj Luci.
- Krstić, K. (2008). Povezanost pojma o sebi i predstave adolescenata kako ih vide „značajni drugi“. *Psihologija*, 41(4), 539-553.
- Laghi, F., Crea, G., Guerrieri, G., & Baiocco, R. (2006). Slika o sebi i razvoj društvenosti kod adolescenata. *Kateheza*, 28(4), 391-404.
- Lebedina-Manzoni, M., i Lotar, M. (2011). Percepcija sebe kod adolescenata u Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19(1), 39-50.
- Majdak, M., i Kamenov, Ž. (2009). Odrednice samopoimanja i samopoštovanja maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47(2), 58-72.
- Major, B., Quinton, W. J., & Schmader, T. (2002). Attributions to discrimination and self-esteem: Impact of group identification and situational ambiguity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39, 220-231.
- Opačić, G. (1995). *Ličnost u socijalnom ogledalu*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Piers, E. V., & Herzberg, D. S. (2002). *Piers-Harris 2, Piers-Harris Children's Self-Concept Scale, Second Edition*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Pokrajac-Bulian, A. (2000). *Nezadovoljstvo vlastitim tijelom i teškoće emocionalne prilagodbe kao odrednice nastanka poremećaja hranjenja*. (Doktorska disertacija). Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Robins, R.W., Donnellan, M.B., Widman, K.F., & Conger, R.D. (2010). Evaluating the link between self-esteem and temperament in Mexican origin early adolescents. *Journal of Adolescence*, 33(3), 403-410.
- Stoeber, J., i Otto, K. (2006). Positive Conceptions of Perfectionism: Approaches, Evidence, Challenges. *Personality and Social Psychology Review*, 10(4), 295-319.
- Todorović, J. (2004). Vaspitni stilovi u porodici i stabilnost samopoštovanja adolescenata. *Psihologija*, 37(2), 183-193.
- Urbanc, K. (2000). Adolescentska procjena kvalitete samopoimanja i kvalitete odnosa s roditeljima s obzirom na njihovo iskustvo progonstva i izbjeglištva. *Društvena istraživanja Zagreb*, 10(3), 431-449.
- Vulić-Prtorić, A. (2004). Skala kvalitete obiteljskih interakcija. U: A. Proroković i sar. (Ur.) *Zbirka psiholoških skala i upitnika* (str. 24-33). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Ybrandt, H. (2008): The relation between self-concept and social functioning in adolescence. *Journal of Adolescence*, 31(1), 1-16.

THE SPECIFICS OF THE SELF-IMAGE OF ADOLESCENTS FROM SOCIAL WELFARE INSTITUTIONS

Marija Stojanović, assistant

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade, Serbia

Vesna Žunić-Pavlović, Ph.D., professor

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade, Serbia

Abstract: *The self-image, as one of the most important psychological constructs, affects the overall development and behavior of an individual since early childhood. The formation of this unique psychological entity is determined by interactions with the significant other people, primarily parents, as primary socialization agent. Having in mind that adolescents from social welfare institutions mostly come from dysfunctional families, it is reasonable to assume that these children will demonstrate specific ways to create and develop their self-image.. Therefore, the main aim of this study is to examine the differences between adolescents from social welfare institutions and adolescents from the general population regarding their self-perception and self-evaluation. The sample consists of 45 adolescents from the social welfare institutions and 327 adolescents from the general population, ages 12-18 years, both sexes. Piers-Harris Children's Self-Concept Scale was used for the assessment of self-concept (Piers-Harris & Herzberg, 2002). The results of this study have demonstrated that adolescents from social welfare institutions have lower scores on each subscale and a lower total score than their peers. Statistically significant differences were found on the scales that measure Behavioral Adjustment ($t = 2,11$; $df = 370$; $p < 0,05$) and Happiness and Satisfaction ($t = 3,89$; $df = 370$; $p < 0,01$), as well as Total Score ($t = 2,802$; $df = 370$; $p < 0,05$). The obtained findings imply the need for implementing additional programs and workshops in social welfare institutions, in order to improve the self-image.*

Key words: *self-image, self-evaluation, The Piers-Harris Children's Self-Concept Scale.*

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.344.7(082)
316.647.82:316.344.7(082)

**МЕЂУНАРОДНА научна конференција Друштвене
девијације (4 ; 2019 ; Бања Лука)**

Položaj marginalizovanih grupa u društvu : zbornik radova = The position of marginalized groups in society / Četvrta međunarodna naučna konferencija Društvene devijacije, Banja Luka, 2019. godine ; [glavni i odgovorni urednik Nebojša Macanović ; urednici Jagoda Petrović, Goran Jovanić]. - Banja Luka : Centar modernih znanja ; Beograd : Resursni centar za specijalnu edukaciju, 2019 (Banja Luka : Markos). - 642 str. : ilustr. ; 30 cm

Tekst ćir i lat. - Radovi na srp. i engl. jeziku. - Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-99976-761-2-2

COBISS.RS-ID 8131096

ISBN 978-99976-761-2-2

9 789997 676122